

al desert d'Atacama de la cultura, encara que aquesta aigua sigui manllevada dels pous d'altri.

F. Mora adopta una lectura universalista i transreligiosa que respon a una bona síntesi del que podríem anomenar la *vulgata* esotèrica del neosufisme occidental: és a dir, la visió construïda per W. Chittick, M. Chodkiwicz, C. Addas, J. Morris i altres conversos i acadèmics considerats com els millors experts mundials en la matèria. Aquests es poden distingir d'acadèmics més personalment discrets com ara H. Corbin, T. Izutsu, A.-M. Schimmel, etc., que completen les fonts emprades per Mora. L'excel·lent bibliografia dels materials anglesos, francesos i castellans no ens ha de fer oblidar, però, l'existència de molts altres estudis en àrab, persa, turc, rus, alemany, etc. els quals farien inabastable un treball exhaustiu.

El contingut presenta un recorregut prou dens de lectura clara i didàctica, malgrat una fraseologia lírica i a voltes apegalososament mística. Les cites a S. Teresa de Jesús posen sobre la taula el problema de les influències del sufisme sobre el cristianisme: hom es pot preguntar si això no multiplica unes dificultats ja grans per si mateixes, i si cal explicar una cosa obscura mitjançant una altra que és possiblement més fosca. En sentit contrari, F. Mora opta per presentar els problemes específics de la teologia i la dogmàtica islàmiques tot reduint-los a ben poca cosa, mentre que són ben sabuts els problemes viscuts en el si del sufisme per causa de la mística. Es més: caldria preguntar-se quina part de tot plegat podria ser reconeguda com a pròpia per un sufi musulmà de soca-rel.

En tot cas, el resultat es prou digne i serà molt apreciat pels lectors desitjosos d'accedir al món d'Ibn 'Arab.

Víctor Pallejà de Bustinza
Universitat Pompeu Fabra
victor.palleja@upf.edu

PSEUDO PEDRO PASCUAL, *Sobre la se[c]ta mahometana*, ed. y estudio de FERNANDO GONZÁLEZ MUÑOZ, València: Universitat de València, 2011, 296 pp., ISBN: 978-84-370-8159-5.

Esperada durant llarg temps, ens arriba una nova edició del ms. H-II-25 del Escorial a càrrec de F. González Muñoz i en substitució de l'edició deguda a Pedro Armengol (Roma, 1908), Mestre General de l'Ordre de la Mercè.

El llibre conté un notable estudi introductori de vuitanta planes, seguit per l'edició, que es recolza en un miler i escaig de notes i un glossari final. Encara

que la nota 73 sembla inacabada, la presentació és en conjunt un treball dotat d'excel·lent ordre, argumentació i exposició. No només són molt fiables totes les observacions, sinó que també presenta un desplegament de la metodologia i de les vies analítiques més recomanables per a cadascun dels molts problemes que envolten aquest manuscrit *unicum*.

La informació presentada aquí és molt interessant. Diferim, però, en donar el *mi'rāj* com una obra "atestiguada en muchas obras árabes" (p. 23) quan només s'esmenten quatre títols que no són pas multitud. El llistat anterior al segle XIII no és tampoc espectacular. Altra cosa són les variants dins de les tradicions i les recensions clàssiques. Tampoc creiem que el autor estigués en possessió de "*una notable formación islamológica*" (p. 31): l'escriptor no era cap especialista en l'Islam ni coneixedor expert de la tradició àrab.

Precisament, F. González assenyala amb gran rigor lligams estrets entre aquest text i d'altres com ara la *Vita Machometi* de Pisa, el text castellà del *Liber Scale Machometi*, la *Historia Scholastica* de Pere Comestor i la *Legenda Aurea* de Iacoppo da Varese (†1298). Aquestes obres de la segona meitat del segle XIII ens suggereixen que l'autor de *Sobre la seta mahometana* era més expert en islamologia llatina i alfonsina que no pas en la vida religiosa nassariana. Es tracta d'una obra composada sobre materials de biblioteca, i no pas el fruit de tasques proselitistes dutes a terme personalment.

La presentació del *corpus* atribuït al bisbe de Jaen don Pedro (†1300) és molt precisa, i només ens desperta reticències pel que fa a l'exemple donat en bicolumnat (p. 46) com exemple de les afinitats entre *Sobre la seta mahometana* i la *Glosa del Pater Noster*, donat que totes dues cites són llocs comuns del cristianisme i la similitud entre elles és fluixa, si és considerada *verbatim*. No es gens fàcil, per altra banda, resseguir rastres d'aquesta mena en textos de tan limitada qualitat teològica.

Tot plegat, una munió de dades s'ordenen per situar la data de redacció ad quo en ple segle XIV, i amb molta més probabilitat la data *ad quem* en el segle XVI. Les conclusions parcials establertes a les seccions 2.6, 3.5, 4.7, i 5.5 (pp. 31, 39, 50-51, 62), són força clares. De fet, en el moment de llegir la conclusió final en la secció 6.3 (p. 70) ens trobem que F. González minimitza la gran vàlua de les observacions que ha acumulat, fins al punt que no gossa manifestar totes les conclusions legítimament deduïbles de les troballes que ha fet, sigui per modèstia o bé per reticència personal. Animem al autor a manifestar més clarament els fruits del seu treball i a prosseguir pel camí de la prometedora recerca ja realitzada.

F. González continua així obrint el camí seguit per notables investigadors. *Sobre la seta mahometana* és una obra que ja no es pot atribuir al Pseudo-Pedro Pascual. No es pot continuar a sostenir una autoria, per tradicional que sigui,

sense que pràcticament hi hagi fonaments que l'avalin, ni pensar en el text com una obra realment original vistos els seus nombrosos emprèstits, ni que és obra d'una persona que tingués un contacte profund amb l'Islam andalusí anterior al segle XIV. En aquest sentit es inquietant que, a l'hora de presentar l'impacte del treball pioner de Riera i Sans, tant aquest com els filòlegs i historiadors que accepten els seus resultats siguin titllats de "solvents", tot disculpant pudorosament la seva professió científica. La formulació a la defensiva dóna una idea d'equidistància entre punts de vista notablement diferents en termes d'arguments qualitatius i quantitius, mentre que aquest treball valida la posició de Riera i Sans en la mesura en què confirma la data tardana de *Sobre la seta mahometana*. Cal amagar-ho? Encara que ell no volgués dir-ho explícitament, nosaltres sí que ho diem. Ja Menéndez y Pelayo va escriure a P. Armengol (*Bulletin Hispanique*, vol. 4, núm. 4, 1902, pp. 297-304) tot reflexionant sobre els greus problemes d'atribució entorn de la figura del bisbe màrtir Pere Pascual (†1300), i no va ser l'únic a fer-ho. Però l'obcecació i el rebuig de la ciència van marcar el camí llavors, i fins avui dia existeixen lamentables exemples de manifestacions acientífiques sobre Pere Pascual i la seva obra, en alguns casos amb l'afegit d'injúries contra una tasca veritablement acadèmica.

La contribució de F. González, independent i fonamentada, es una nova aportació en un terreny de gran importància i sobre el qual encara roman molt a dir.

Víctor Pallejà de Bustinza
Universitat Pompeu Fabra
victor.palleja@upf.edu

MARCO ROSSI, *Milano e le origini della pittura romanica lombarda. Committenze episcopali, modelli iconografici, maestranze*, Milán: Scalpendi Editore, 2011, III pp., 112 ill. b/n + XXI ill. color, ISBN: 978-88-89546-27-7.

El reciente libro de Marco Rossi, Profesor de Historia del Arte Medieval de la *Università Cattolica Sacro Cuore di Milano*, constituye el fruto del meritorio trabajo desarrollado en los último años por el autor sobre los orígenes de la pintura románica lombarda. La ocasión para emprender esta serie de estudios fue la celebración, en el año 2007, del milenario de la consagración y renovación de la basílica de San Vincenzo a Galliano (1007) por parte del entonces joven subdiácono, Ariberto da Intimiano, el cual se convertiría en 1018 en arzobispo